

МАТЕРІАЛИ З ОХОРОНИ ТА РЕСТАВРАЦІЇ ПАМ'ЯТНИКІВ АРХІТЕКТУРИ НА СУМЩИНІ У ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Велику роль відіграють організації, що опікуються справою охорони пам'яток архітектури як важливого історичного джерела. Однією з таких організацій у післявоєнні десятиліття (1944-1979 рр.) було Головне управління архітектури Сумської області (ГУАС). Тому актуальною, на наш погляд, є характеристика документів і матеріалів цієї установи, що зберігаються у Державному архіві Сумської області.

До складу фонду (ФР.3343) входять: накази та керівні матеріали Держкомітету у справах будівництва та архітектури при Раді Міністрів УРСР, Головної інспекції Держбудконтролю УРСР, рішення та розпорядження виконавчих комітетів Сумської обласної та міської рад депутатів трудящих з реконструкції та планування міст, протоколи засідань архітектурної комісії, технічної ради, обласної комісії з планування, звіти про виконання планів капітальних вкладень на ремонтно-реставраційні роботи пам'ятників архітектури Сумської області, звіти про експлуатацію пам'ятників архітектури та їх технічний стан, акти обстежень будівель і споруд, відомості про пам'ятники архітектури області, листування з державними установами щодо охорони пам'ятників, їх реставрації та використання.

У повоєнний період почали складатися перші списки пам'яток архітектури України. Постановою Ради Міністрів УРСР у справах будівництва і архітектури №3220 від 23 березня 1956 р. було затверджено перший список пам'ятників архітектури нашої області. До цього списку увійшло 32 об'єкти (28 охоронних номери)¹. Це були як окремі пам'ятники, так і історико-архітектурні комплекси і ансамблі, що складаються з ряду архітектурних споруд і пов'язаних з ними творів садово-паркової архітектури (альтанки, павільйони, фонтани).

Ці пам'ятники і сьогодні прикрашають наше місто, складаючи певний архітектурний ансамбль. Це Спасо-Преображенський Собор із дзвіницею, Іллінська, Троїцька, Воскресенська, Петропавлівська церкви в м.Суми та низка інших пам'ятників області, що увійшли до списку пам'ятників архітектури².

Поряд з цим, у 1950-1960 рр. влада проводила послідовну політику щодо скорочення переліку пам'яток архітектури, що перебували під охороною держави, особливо це стосувалося храмів; закривалися церкви, а їхні приміщення передавалися іншим організаціям. Так були виключені із реєстру пам'ятників архітектури садиба Лінтварьових в м.Суми та колишній будинок Суханова в с.Низи, де з 1871 по 1879 рр. періодично перебував П.І.Чайковський³. Особливо суттєво список був скорочений у 1961 р. У новому списку залишилося 20 об'єктів (17 охоронних номерів)⁴. Про це свідчать документи, які зберігаються в фонді. Були вилучені із списку пам'ятників архітектури Воскресенська, Троїцька та Петропавлівська церкви в м.Суми.

Не краща доля в ті роки спіткала пам'ятники архітектури XVII-XIX ст. і в області: Троїцький собор, Анастасівська церква у Глухові, Воскресенська церква в с.Бобрик, нині Краснопільського району (1851 р.), Воскресенська церква (1752-1780 рр.) в м.Путивль, Воскресенська церква і дзвіниця XVIII ст. в м.Ромни, Георгіївська церква XVII ст. в с.Лозова Роменського району. Також був знятий з обліку Молченський монастир, який є своєрідною пам'яткою архітектури. Кожна із споруд монастиря належить до числа оригінальних пам'яток архітектури⁵.

На 1962 р. у списку пам'ятників архітектури по Сумській області, які знаходились під охороною держави, залишилось всього 7 споруд⁶. І тільки в 1966 р. список пам'ятників був розширений до 22 охоронних номерів⁷. Вперше за останні роки влада звернула увагу на низку споруд, які мають велику історико-архітектурну та художню цінність.

Наприклад, архітектурний ансамбль в с.Куянівка (1812-1814 рр.), Благовіщенська церква (1841 р.) в м.Тростянець, Михайлівська церква XVIII ст. в смт.Вороніж, Дмитрівська церква початку XIX в с.Стецьківка⁸.

Але поряд з тим були зняті з охорони як такі, що не мають історико-архітектурної і мистецької цінності, флігелі садиби XVIII-XIX ст. в с.Хотинь, Гостинний двір в м.Лебедин⁹.

Збереглись документи про масове закриття й руйнування культурних споруд. Йдеться про Покровський собор із дзвіницею 1753 р. в м.Охтирка. У фонді знаходяться цікаві фотознімки собору того часу¹⁰. Постановою Ради Міністрів УРСР №442 від 6 вересня 1979 р. було затверджено додатковий список пам'яток архітектури України. До об'єктів, які охороняються державою, в Сумській області додалося ще 24 охоронних номери¹¹.

Цікаву групу документів становлять листи відомих громадських діячів на захист історико-архітектурних пам'яток області.

Є лист академіка М.Т.Рильського, датований 1962 р., на ім'я начальника Сумського обласного відділу у справах будівництва і архітектури, в якому йдеться про встановлення меморіальної дошки на місці знищеного Троїцького собору в м.Глухів¹².

Зберігся лист Голові Ради Міністрів СРСР М.С.Хрущову від жителів м.Охтирка з проханням про збереження міського Покровського собору з дзвіницею XVIII ст., який був побудований за проектом Растреллі¹³.

На захист пам'ятників архітектури та історичної спадщини виступали всі, хто був не байдужий до своєї культури, історії Батьківщини. Так, зберігся лист до редакції газети "Радянська Україна", в якому теж іде мова про Покровський собор і Введенську церкву (1784 р.) в м.Охтирка¹⁴.

Також в матеріалах фонду зберігається лист В.В.Терлецького з м.Шостка, який виступає на захист унікальної Миколаївської церкви в Глухові, яка була збудована в кінці XVII ст. З боєм в серці він пише про знищення руйнівною машиною часу Троїцького Собору в м.Глухіві - унікальної історичної та архітектурної споруди¹⁵.

В фонді ГУАС сконцентровано дані про використання пам'ятників архітектури та їх технічний стан. Наприклад, Спасо-Преображенський собор XVIII-XIX ст. з дзвіницею в м.Суми в 1962 р. знаходився у користуванні релігійної общини, і там проводились обряди. А Воскресенська церква в

м. Суми використовувалась виробничо-рекламним комбінатом Облпостачу. Така ж доля спіткала Покровський собор і Введенську церкву в м. Охтирка. Вони знаходились у користуванні Охтирторгу як складські приміщення¹⁶.

Збереглись схеми розміщення фільмобази міжрайонного відділу кінопрокату в м. Ромни в Вознесенській церкві (1753-1797 рр.). Під склади і бази використовувалось багато інших споруд, які мали неабияку історичну та архітектурну цінність¹⁷.

Садиба Сушапова в с. Низи знаходилась в користуванні облвно. Там був дитячий будинок. Споруда відповідала вимогам інструкції про порядок обліку, реєстрації змісту і реставрації пам'ятника архітектури, використовувалася відповідно до охоронного зобов'язання, але потребувала невідкладних ремонтно-реставраційних робіт на суму у 45 тисяч рублів. Таким же чином використовувалась і садиба Надаржинських в с. Івапівка, нині Охтирського району. Воскресенська церква в м. Путивль перебувала на балансі Путивльської автороти Міністерства автогоспарту і шосейних доріг УРСР і використовувалась для профілактичного огляду автошин і під склади¹⁸.

Троїцький собор в м. Суми, унікальний пам'ятник архітектури, був на балансі Сумського міськомунгоспу в користуванні Головкалеї міськхарчоторгу як складське приміщення, технічний стан був задовільним. Але вкрай у занедбаному стані знаходився Троїцький собор в Глухові. Він перебував у відомстві Глухівського міськомунгоспу і не використовувався¹⁹.

Багато документів і матеріалів зустрічаємо про ремонтно-реставраційні роботи пам'ятників архітектури. Цікавим є матеріал про відбудову та проведення ремонту Святодухівського Собору в м. Ромни, збудованого в XVIII ст.²⁰. Зберігаються документи про проведення реставраційних робіт Нікольської (Великоріцької) кам'яної церкви в м. Путивль, збудованої в 1753-1770 рр.²¹

За кошти релігійних громад та спецкошти облвідділу архітектури в 1954 р. було відремонтовано 6 пам'ятників: Спасо-Преображенський собор в м. Суми, Воскресенська церква (частковий ремонт) в м. Суми, Миколаївська - в м. Глухів, Хрестовоздвиженська - в м. Охтирка, садиба Лінтварьових в м. Суми та Триумфальна брама в м. Глухів²².

У фонді зберігається лист Державного Комітету Ради Міністрів УРСР у справах будівництва і архітектури від 11 січня 1957 р. про встановлення охоронних дошок на 11 пам'ятниках архітектури Сумської області²³.

Про необхідність проведення ремонту та реставраційних робіт свідчить обстеження пам'ятника архітектури - Покровського собору (будівництво закінчене в 1768 р.) на честь чудотворної ікони Божої Матері Охтирської в м. Охтирка²⁴.

На предмет технічного стану в 1962 р. було проведено огляд будови колишнього Молченського монастиря (м. Путивль)²⁵.

Збереглись документи засідання Вченої ради з охорони пам'ятників архітектури Держбуду УРСР про реставрацію Воскресенської церкви в м. Суми²⁶.

Простежити дані про хід ремонтно-реставраційних робіт пам'ятників архітектури в Сумській області за 1955 р. можна по документах і матеріалах фонду²⁷.

З листування за 1968 р. відомо, що силами Чернігівської міжобласної спеціальної науково-реставраційної майстерні №3 проводилась реставрація пам'ятників архітектури. У 1967 р. розпочата реставрація Воскресенської церкви в м.Суми, Молченського монастиря в м.Путивль, з 1964 р. розпочато реставрацію Святодухівського собору в м.Ромни та Покровського собору в м.Охтирка²⁸.

В матеріалах фонду є креслення Покровського собору в м.Охтирка - "Захист споруди від прямого попадання блискавки", розроблений Республіканською спеціальною науково-реставраційною майстернею Держбуду УРСР²⁹.

Доповідні записки, довідки, огляди Держбуду УРСР за 1976 р. свідчать про хід реставраційних робіт в області³⁰.

У фонді зберігаються також звіти про експлуатацію та надходження коштів за оренду приміщення пам'ятників³¹.

Отже, документи і матеріали фонду ГУАС є важливим джерелом вивчення архітектурної спадщини Сумщини. Широко представлено описи пам'ятників, листування, доповідні записки, огляди, довідки, починаючи з повоєнних років і до 1979 р. включно. Фонд ГУАС постійно поповнюється сучасними документами і матеріалами.

¹ Державний архів Сумської області (далі ДАСО). - ФР.3343. - Оп.1. - Спр.92. - Арк.50.

² Там само. - Арк.50-52.

³ Там само. - Арк.4.

⁴ Там само. - Спр.142. - Арк.33.

⁵ Там само.

⁶ Там само. - Спр.150. - Арк.102.

⁷ Там само. - Спр.187. - Арк.60.

⁸ Там само. - Арк.64.

⁹ Там само. - Спр.150. - Арк.98.

¹⁰ Там само. - Арк.46; Спр.225. - Арк.27.

¹¹ Див.: Козлов О., Кальченко В., Вегерський В. Відкрите акціонерне товариство "Сумиреставрація" // 50 річчя Укрреставрації. Історія корпорації. - К.-Львів, 1996. - 49 с.

¹² ДАСО. - ФР.3343. - Оп.1. - Спр.150. - Арк.32.

¹³ Там само. - Арк.61.

¹⁴ Там само. - Арк.65.

¹⁵ Там само. - Спр.187. - Арк.18.

¹⁶ Там само. - Спр.150. - Арк.75.

¹⁷ Там само. - Спр.160. - Арк.25-26.

¹⁸ Там само. - Спр.99. - Арк.5.

¹⁹ Там само. - Спр.142. - Арк.31.

²⁰ Там само. - Спр.75. - Арк.7.

²¹ Там само. - Спр.109. - Арк.48.

²² Там само. - Спр.75. - Арк.21.

²³ Там само. - Спр.99. - Арк.10.

²⁴ Там само. - Спр.75. - Арк.62.

²⁵ Там само. - Спр.150. - Арк.68.

²⁶ Там само. - Спр.205. - Арк.48.

²⁷ Там само. - Спр.92. - Арк.11.

²⁸ Там само. - Спр.205. - Арк.18.

²⁹ Там само. - Спр.142. - Арк.119-120.

³⁰ Там само. - Спр.271. - Арк.44.

³¹ Там само. - Спр.109. - Арк.5.